

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДОНБАСЬКА ДЕРЖАВНА МАШИНОБУДІВНА АКАДЕМІЯ

кафедра філософії та соціально-політичних наук

Є.В. Болотіна

**ФІЛОСОФІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ НАУКИ**

Методичні рекомендації  
до практичних занять аспірантів усіх напрямів, спеціальностей та форм  
навчання  
третього (освітньо-наукового) рівня,  
PhD,  
доктор філософії

Краматорськ-Тернопіль, 2023

УДК 1:167/168(075.8).

Укладач Є.В. Болотіна

Затверджено на засіданні кафедри філософії та соціально-політичних наук.

Протокол № 6 від 05.10.2023 р.

*Самостійне електронне текстове мережеве видання*

Основні філософсько-методологічні проблеми науки і техніки в підручнику розглядаються крізь призму світових реалій на рубежі ХХ-ХХІ ст.

Аналізуються найважливіші аспекти науково-технічної революції, сучасні науково-інтегративні процеси, їх вплив на розв'язання глобальних проблем людства та реалізацію концепції сталого розвитку. Подано практичні завдання за основними темами навчальної дисципліни та методичні рекомендації до їхнього виконання з метою закріплення знань, формування вмінь і навичок аспіранта.

Методичні рекомендації складено для поглибленого вивчення лекційного матеріалу, надання допомоги аспірантам під час самостійної роботи. Рекомендовано для аспірантів усіх напрямів, спеціальностей та форм навчання третього (освітньо-наукового) рівня, PhD, доктор філософії).

Філософія та методологія науки : методичні рекомендації до практичних занять аспірантів усіх напрямів, спеціальностей та форм навчання третього (освітньо-наукового) рівня, PhD, доктор філософії / Уклад. Є. В. Болотіна. Краматорськ-Тернопіль : ДДМА, 2023. 44 с.

УДК 1:167/168(075.8).

© ДДМА, 2023

## ЗМІСТ

ВСТУП	3
1. СТРУКТУРА ДИСЦИПЛІНИ	6
2. СТРУКТУРА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	7
3. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	15
4. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	30
ДОДАТКИ	32
ДОДАТОК А	32
ДОДАТОК Б	34
ДОДАТОК В	36
ДОДАТОК Г	40
ДОДАТОК Д	41

## ВСТУП

Актуальність вивчення дисципліни у зв'язку із завданнями професійної діяльності та навчання.

Робочу навчальну програму укладено згідно з вимогами кредитно-модульної системи організації навчання. Програма визначає обсяги знань, які повинен опанувати здобувач, алгоритму вивчення навчального матеріалу дисципліни «Філософія та методологія науки», необхідне методичне забезпечення.

«Філософія та методологія науки» є складовою частиною дисциплін, які є обов'язковими для вивчення аспірантами усіх спеціальностей, нормативного блоку «Філософія і методологія наукового дослідження» освітньої програми здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії. Її вивчення передбачає розв'язання низки завдань фундаментальної підготовки фахівців вищої кваліфікації, зокрема: формування розуміння суті науки, як способу пізнання світу та як елементу культури; виявлення основних типів наукової раціональності та їх історичної зміни; з'ясування філософських проблем соціально-гуманітарних наук; вироблення уміння аналізувати й узагальнювати наукові філософські джерела, рефлексувати наукові події та явища в житті суспільства.

**Мета вивчення курсу:** формування у здобувачів наукового ступеня «Доктор філософії, PhD» парадигми наукового мислення, досягнення основних напрямків розвитку філософії науки як галузі філософського знання, її становлення в рамках світової та вітчизняної філософської думки, тенденціями сучасних наукових парадигм.

Завданнями є:

- усвідомлення соціальних процесів в житті людини, що зумовили виникнення наукового типу світогляду;
- досягнення широкої палітри поглядів, ідей, закономірностей філософської рефлексії наукової діяльності;
- ознайомлення з досягненнями світової та вітчизняної наукової думки через призму аналізу основних типів наукової раціональності;
- навички компаративістського методу дослідження наукових ідей та текстів;

- критичне осмислення подій та явищ наукового життя, використання філософської рефлексії для формування власної наукової світоглядної парадигми;
- використання філософської методології в оформленні матеріалу власного наукового дослідження з матеріалознавства.

У процесі вивчення курсу важливо зосередити увагу на засвоєнні знань із таких питань: раціональність, парадигма, наукова революція, наукова культура.

Підвищенню ефективності семінарських занять сприятиме передбачене програмою виконання аспірантами практичних робіт, творчих проєктів, зокрема осмислення концептуальних положень філософії науки у творах видатних філософів; презентацій, есе, реферативних повідомлень, доповідей тощо.

Обсяг навчальної дисципліни та його розподіл за видами навчальних занять:

Загальний обсяг становить 90 годин / 3 кредиту, в т.ч.: лекції – 30 години, практичні (семінарські) – 15 годин, самостійна робота студентів – 45 годин.

## 1. СТРУКТУРА ДИСЦИПЛІНИ

№	Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
		Усього	Л	П	Лаб	С Р
Змістовний модуль 1. Наукове пізнання та його філософсько-методологічні функції						
1.	Філософія як наука. Методологічна функція філософії	11	4	2	-	5
2.	Наука і техніка в суспільстві, філософія науки та філософія техніки	11	4	1	-	6
3.	Емпіричне та теоретичне пізнання в науці	12	4	2	-	6
4.	Сучасні проблеми методології наукового пізнання	11	4	1	-	6
5.	Науково-технічна революція та особливості сучасної науки	11	4	2	-	5
6.	Філософія техніки та технічна раціональність	12	4	2	-	6
7.	Наука як суспільний інститут	11	4	2	-	5
8.	Етика науки	11	4	1	-	6
<b>Усього годин</b>		<b>90</b>	<b>30</b>	<b>15</b>		<b>45</b>

*Л – лекції, П (С) – практичні заняття, Лаб – лабораторні заняття не заплановані;*

*СРС – самостійна робота.*

## 2. ТЕМАТИКА І ЗАВДАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

### Змістовний модуль 1.

#### Наукове пізнання та його філософсько-методологічні функції

#### **Тема 1. Філософія як наука. Методологічна функція філософії**

##### ***Навчальні питання:***

1. Основні компоненти філософського знання: онтологія, гносеологія, аксіологія, методологія.
2. Метод і методологія в науці.
3. Форми наукового знання.
4. Рівні сучасної наукової методології: спеціально-науковий, регіональний, загальнонауковий, філософський.

Література: основна [1-3], додаткова: [4; 5; 9-13].

##### ***Індивідуальні завдання***

1. Основні компоненти філософського знання: аксіологія, соціальна філософія, онтологія, гносеологія.
2. Метод і методологія в науці.
3. Форми наукового знання.
4. Яким є внесок неопозитивізму та постпозитивізму у дослідження проблем філософії науки?
5. Чому інструменталізм Д. Дьюї став помітним феноменом новітньої філософії науки?

##### ***Питання до самоперевірки***

1. Чому методологічна функція належить до основних функцій філософської теорії?
2. Як видатні мислителі минулого визначали роль методів у науці?
3. Чому науковий метод нерозривно пов'язаний з теорією?
4. В яких філософських течіях сучасності концепції науки мають

антисциєнтистський характер?

5. Чому методологія науки є однією з форм її саморефлексії?

**Тема 2. Наука і техніка в суспільстві, філософія науки та філософія техніки.**

***Навчальні питання:***

1. Специфіка техніки та технічного знання.
2. Роль науки і техніки у розвитку продуктивних сил суспільства та духовної культури.
3. Філософія науки і загальне наукознавство. Філософія техніки як особлива галузь знання.

*Література: основна [1-4], додаткова: [5-9].*

***Індивідуальні завдання***

1. Роль науки і техніки у розвитку продуктивних сил суспільства.
2. Філософія науки і загальне наукознавство.
3. Філософія техніки як особлива галузь знання.
4. Роль науки і техніки у розвитку духовної культури людства.
5. Наука як особлива система знання, яке розвивається.

***Питання до самоперевірки***

1. Що собою являють диференціація та інтеграція? Чому ці процеси притаманні всім сферам дійсності?
2. Якими є об'єктивні засади процесів диференціації та інтеграції науки?
3. На які основні розділи поділяв весь обсяг наук І. Франко? Чим від цього відрізняється сучасний поділ на основні галузі наукового знання?
4. Яке значення для науки XIX-XX ст. має синтез природничо-наукових та технічних досліджень?
5. Яким чином диференціація та інтеграція проявляються в науковій мові?



### Тема 3. Емпіричне та теоретичне пізнання в науці.

#### ***Навчальні питання:***

1. Емпіричний та теоретичний рівні пізнання світу.
2. Спостереження та експеримент як основні методи емпіричного наукового пізнання. Методи теоретичного дослідження.
3. Наукова теорія та її види. Тенденція вузької спеціалізації сучасної науки.

*Література: основна [1-3], додаткова: [4; 5; 8].*

#### ***Індивідуальні завдання***

1. Емпіричний та теоретичний рівні пізнання світу.
2. Спостереження та експеримент як основні методи емпіричного рівня наукового пізнання.
3. Методи теоретичного дослідження: загально-логічні, історичний та логічний методи, логічне моделювання, сходження від абстрактного до конкретного та інш.
4. Наукова теорія та її види.
5. Тенденція теоретизації сучасної науки.

#### ***Питання до самоперевірки***

1. Що лежить в основі розгалуження наукового пізнання на два основних рівні – емпіричний та теоретичний?
2. Що собою являє метатеоретичний рівень наукового пізнання?
3. Якою є роль наукового експерименту? Види експерименту в науці?
4. До якого рівня наукового знання належить метод моделювання? Якими є його основні види?
5. Якими є основні форми наукового знання?

## Тема 4. Сучасні проблеми методології наукового пізнання

### **Навчальні питання:**

1. Диференціація та інтеграція в науці, їх прояви та роль у різні епохи.
2. Зміни в характері синтезу наукового знання в ХХ-ХХІ ст.
3. Специфіка науково-інтегративних процесів сучасності.
4. Розвиток загальнонаукового рівня методології. Особливе значення системного підходу в науковому дослідженні.

*Література: основна [3-7], додаткова: [4; 5; 9].*

### **Індивідуальні завдання**

1. Диференціація та інтеграція в науці, їх прояви та роль у різні епохи.
2. Зміни в характері синтезу наукового знання в ХХ ст.
3. Специфіка науково-інтегративних процесів сучасності.
4. Розвиток загальнонаукового рівня методології.
5. Особливе значення системного підходу в науковому дослідженні.

### **Питання до самоперевірки**

1. В чому особливість науки як специфічної форми суспільної свідомості? Які взагалі є форми суспільної свідомості?
2. Якою є роль науки в розвитку продуктивних сил суспільства?
3. Яким є вплив технічних інновацій на розвиток людини і суспільства?
4. Яким є значення науки у системі духовної культури людства? Зокрема, чому з наукою органічно пов'язана освіта?
5. Що таке сцієнтизм та антисцієнтизм?

## Тема 5. Науково-технічна революція та особливості сучасної науки

### **Навчальні питання:**

1. Сутність науково-технічної революції.
2. Основні напрями НТР та особливості її новітнього (технологічного) етапу.

3. Комп'ютерна революція і проблема інформаційної культури вченого.
4. Соціальні наслідки науково-технічної революції. НТР і природа людини. Тенденції розвитку науки на рубежі ХХ-ХХІ ст.

*Література: основна [1-3], додаткова: [4; 5; 9].*

### ***Індивідуальні завдання***

Сутність науково-технічної революції.

Комп'ютерна революція і проблема інформаційної культури вченого.

Соціальні наслідки науково-технічної революції.

НТР і природа людини.

Тенденції розвитку науки на рубежі ХХ-ХХІ ст.

### ***Питання до самоперевірки***

Основні напрями НТР та особливості її технологічного етапу.

2. Що собою являє «технологічний відрив» найрозвинутіших країн світу від решти країн?
3. Що таке наукомісткі технології?
4. Яка галузь науково-технічного знання відіграла провідну роль у розгортанні технологічного етапу НТР?
5. Якими є соціальні наслідки науково-технічної революції?

## **Тема 6. Філософія техніки та технічна раціональність**

### ***Навчальні питання:***

Техніка як об'єкт філософської рефлексії. Генезис і соціодинаміка техносфери.

1. Становлення техноструктури ХХІ століття. Глобалізація технічних систем. Поняття технополісів. Наукове значення нанотехнологій та біотехнологій.
2. Інформаційно-комп'ютерна революція як предмет філософсько-методологічного аналізу. Інженерне мислення і формування технократичних

уявлень про розвиток суспільства.

3. Філософсько-методологічні аспекти системотехнічного проектування. Технічні науки і прикладне природознавство.

*Література: основна [3-6], додаткова: [4; 5; 8].*

### ***Індивідуальні завдання***

1. Техніка як об'єкт філософської рефлексії. Генезис і соціодинаміка техносфери.
2. Становлення техноструктури XXI століття. Глобалізація технічних систем. Поняття технополісів. Нанотехнології та біотехнології.
3. Інформаційно-комп'ютерна революція як предмет філософсько-методологічного аналізу. Інженерне мислення і формування технократичних уявлень про розвиток суспільства.
4. Філософські аспекти системотехнічного проектування.
5. Технічні науки і прикладне природознавство.

### ***Питання до самоперевірки***

1. Якими є основні значення терміна «техніка»?
2. Чим є технологія? Яка роль цього поняття у технічному знанні?
3. Яким є місце технікознавства у загальній системі наукового знання?
4. Чим технікознавство відрізняється від буденно-побутового рівня знань про техніку та її використання?
5. Що собою являє загально-технічний рівень наукової методології?

## **Тема 7. Наука як суспільний інститут**

### ***Навчальні питання:***

1. Еволюції організаційних форм науки. Наука як система фундаментальних і прикладних досліджень.
2. Соціальне замовлення і стратегія науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок (НДДКР). Наука і освіта. Наука і соціальні технології

в сучасному суспільстві. Наука і політика. Наука та ідеологія.

3. Школи в науці. Проблема спадкоємності і зміни поколінь у науковому товаристві України. Поняття наукової школи.

4. Соціальна мобільність і зміна статусу вченого в сучасному суспільстві. Комунікації в сучасній науці.

5. Форми наукової комунікації. Аргументація, її структура, види і роль у науковій дискусії. Культура ведення наукової дискусії.

*Література: основна [3-6], додаткова: [7-9].*

### ***Індивідуальні завдання***

1. Еволюції організаційних форм науки. Наука як система фундаментальних і прикладних досліджень.

2. Соціальне замовлення і стратегія науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок (НДДКР). Школи в науці. Проблема спадкоємності і зміни поколінь у науковому товаристві України. Поняття наукової школи.

3. Соціальна мобільність і зміна статусу вченого в сучасному суспільстві. Комунікації в сучасній науці.

4. Форми наукової комунікації. Аргументація, її структура, види і роль у науковій дискусії.

### ***Питання до самоперевірки***

1. Академічна, галузева і вузівська наука: цілі, завдання та перспективи розвитку.

2. Наука і освіта.

3. Наука і соціальні технології в сучасному суспільстві.

4. Наука і політика.

5. Наука та ідеологія.

## **Тема 8. Етика науки.**

### ***Навчальні питання:***

1. Професійно-значущі особистісні якості дослідника. Майстерність дослідника: загальна культура та ерудиція, професійні знання, дослідницькі здібності та вміння тощо.
2. Творчість та новаторство у діяльності дослідника.
3. Рефлексія дослідника у системі його наукової та практичної діяльності. Мистецтво спілкування і культура поведінки дослідника.
4. Основні професійні вміння і навички, якими повинен володіти науковець як дослідник і практик.

*Література: основна [1-4], додаткова: [4; 5; 7].*

### ***Індивідуальні завдання***

1. Професійно-значущі особистісні якості дослідника.
2. Творчість та новаторство у діяльності дослідника.
3. Рефлексія дослідника у системі його наукової та практичної діяльності.
4. Мистецтво спілкування і культура поведінки дослідника.
5. Основні професійні вміння і навички, якими повинен володіти науковець як дослідник і практик.

### ***Питання до самоперевірки***

1. Культура ведення наукової дискусії.
2. Майстерність дослідника: загальна культура та ерудиція, професійні знання, дослідницькі здібності та вміння тощо.
3. Чому ХХ століття стало часом посилення в суспільстві настроїв технофобії?
4. Чому вчення В. Вернадського про ноосферу є вагомим внеском у філософію науки?
5. Що необхідно знати науковцеві-початківцю про морально-етичні аспекти авторства та співавторства?

#### 4. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

**Абстрагування** – метод теоретичного пізнання, який передбачає відмову від поверхових, несуттєвих сторін явища задля розкриття його внутрішніх, суттєвих, сталих і загальних зв'язків, дійсної тенденції руху. Є щаблем до з'ясування сутності конкретного; абстракція - одна зі сторін, граней, ланок, частин конкретного і його протилежність. Конкретним є цілісний об'єкт в єдності його різноманітних сторін, властивостей, ознак.

**Аналіз** – метод теоретичного пізнання за допомогою розчленовування або розкладання предметів дослідження (об'єктів, властивостей і т. д.) на складові частини.

**Аналітизм** – принцип пізнання, згідно з яким у дослідженні потрібно намагатись розчинити предмет на елементарні його складові.

**Аналогія** – це такий умовивід, у якому думка розвивається від знання одного ступеня загальності до знань такого ж ступеня загальності. В сучасній науці розвинутою галуззю застосування аналогії є так звана теорія подібності, що використовується при моделюванні.

**Аномалія (в науці)** – пізнавальна ситуація, за якої результати спостережень і експериментів суперечать загально прийнятим теоретичним уявленням або не відповідають зробленим на основі таких уявлень передбаченням.

**Антисциєнтизм** – позиція, яка полягає в критичній (аж до ворожої) оцінці науки та її ролі в системі культури і наукового пізнання як чинника ставлення людини до світу. Різні форми антисциєнтизму вельми сильно варіюють за ступенем критичності в ставленні до науки.

**Верифікація** – логіко-методологічна процедура встановлення істинності наукової гіпотези (так само як і поодинокого, конкретно-наукового твердження) на підставі їхньої відповідності емпіричним даним (пряма або безпосередня верифікація) або теоретичним положенням, що відповідають емпіричним даним.

**Визначення поняття контекстуальне** – визначення поняття через специфічні ознаки відображуваного цим поняттям об'єкта, які неявно задаються сукупністю істинних тверджень контексту цього поняття.

**Визначення поняття явне** – це таке визначення, яке дається за допомогою вказівки на специфічні ознаки відображуваного цим поняттям об'єкта.

**Вимірювання** – це визначення кількісних значень, властивостей об'єкта з використанням спеціальних технічних пристроїв та одиниць виміру. Є процедурою встановлення однієї величини за допомогою іншої, прийнятої за еталон.

**Віра (у науковому пізнанні)** – впевненість, твердість і переконаність вченого, що засновані на знанні об'єктивних закономірностей і що не тільки не суперечать істині науки, але й впливають з неї. Віра виступає певною проміжною ланкою між знанням і практичною дією; вона є таким знанням, що запліднене волею, почуттями і прагненнями людини і що перейшло в її переконання. У вірі об'єктивно-істинне знання переходить в суб'єктивну впевненість, яка спонукає і психологічно налаштовує вченого на практичну дію.

**Гіпотеза** – це наукове припущення, істинність якого ще не визначена; як метод розвитку наукового знання передбачає висунення й подальшу експериментальну їх перевірку.

**Дедукція** – метод теоретичного пізнання, який передбачає перехід від загальних суджень до часткових, а також необхідне слідування від одних висловлювань (посилок) до інших висловлювань за допомогою законів та правил логіки.

**Детермінізм** – принцип пізнання, згідно з яким усе в природі взаємопов'язане причинно-наслідковими відношеннями; кожне явище в світі має свою причину; зв'язок між причиною і наслідком має однозначний характер.

**Діатропічна пізнавальна модель** – пізнавальна модель, за якої увага вченого концентрується на загальних властивостях багатоманітностей, незалежно від елементів, що утворюють ці множини. Основне поняття – ряд як деяка упорядкованість досліджуваної множини. Шляхом співставлення цих рядів виділяють архетип – узагальнений образ досліджуваного об'єкта.

**Дослідницька програма** – розроблена І. Лакатосом концепція побудови науково-раціонального пізнання; послідовність теорій, що змінюють одна одну і що об'єднані певною сукупністю базисних ідей і принципів. Головна ідея цієї



концепції полягає в тому, що розвиток наукового знання відбувається в результаті конкуренції науково-дослідних програм, складових «внутрішню історію» науки.

**Економіка знань** – це економіка, що створює, поширює і використовує знання для забезпечення свого зростання і конкурентоспроможності. В ній знання збагачують усі галузі, усі сектори і всіх учасників економічних процесів. Це економіка, що не тільки використовує знання в різноманітній формі, але й створює їх у вигляді науково-технічної та різноманітної високотехнологічної продукції, висококваліфікованих послуг, освіти.

**Експеримент** – метод емпіричного пізнання, в якому вивчення явищ відбувається в доцільно вибраних або штучно створених умовах, що забезпечують появу тих процесів, фіксація яких необхідна для встановлення закономірних зв'язків між явищами.

**Експеримент уявний** – форма мислення, в якій реальні моделі замінені ідеалізованими уявленнями про них. Як метод пізнання уявний експеримент - це програвання в людському розумі деяких ідеалізованих ситуацій, пов'язаних із побудовою фундаментальних схем теорії, аналітичним підтвердженням її істинності або із синтетичним конструюванням наукової гіпотези.

**Емпіризм** – напрям у теорії пізнання, що визнає чуттєвий досвід джерелом знань і стверджує, що всі знання ґрунтуються на досвіді, що фіксується органами чуття людини. У методологічному плані емпіризм - це принцип, відповідно до якого життява практика, мораль і наука повинні базуватися винятково на відповідному досвіді.

**Емпіричне наукове дослідження** – дія, безпосередньо спрямована на об'єкт на основі спостереження і експерименту і орієнтована на вивчення його зовнішніх властивостей і відносин. Емпіричне дослідження описує існування і функціонування об'єкта в формі класифікації досвідних даних шляхом їх узагальнення та виділення подібності їх ознак. Емпіричне дослідження базується на безпосередньому практичній взаємодії вченого з досліджуваним об'єктом. Отримане знання тут фіксується у формі емпіричного наукового факту.

**Епістемологічний анархізм («анархістська теорія пізнання»)** – релятивістська концепція, що проголошує відсутність будь-яких універсальних

критеріїв істинності знання. Кожен вчений вільний розвивати свою ідею, якою б абсурдною або застарілою вона не здавалася. Різні теорії неможливо порівнювати одну з одною з точки зору істинності наукового знання. Створення чітких універсальних стандартів у відділенні істинного знання від помилкового є штучним і згубно впливає на розвиток знання.

**Епістемологія** – філософсько-методологічна дисципліна, в якій досліджується наукове знання, його будова, структура, функціонування і розвиток. Часто ототожнюється з гносеологією, або вченням про пізнання. Однак в неklasичній філософії відзначається тенденція до розрізнення епістемології і гносеології. Якщо гносеологія розгортає свої уявлення навколо опозиції «суб'єкт – об'єкт», то для епістемології базовою є опозиція «об'єкт – знання». Епістемологи виходять не з «гносеологічного суб'єкта», що здійснює пізнання, а, в першу чергу, з об'єктивних структур самого знання. Основні епістемологічні проблеми: Як побудоване знання? Які механізми його об'єктивації і реалізації в науково-теоретичної і практичної діяльності? Які бувають типи знань? Які загальні закони функціонування, зміни та розвитку знань?

**Епістемологія еволюційна** – розділ в теорії пізнання, який ґрунтується на положенні, що еволюція людського знання подібна до природної еволюції в тваринному і рослинному світі; вона є результатом поступового руху у напрямку до дедалі кращих теорій.

**Ідеалізація** – метод наукового пізнання, який полягає в уявному конструюванні об'єктів, яких не існує в дійсності (наприклад, абсолютно тверде тіло, точка, лінія, абсолютно чорний предмет тощо). Ідеалізація включає момент абстрагування від реальних предметів та процесів.

**Ідеали і норми наукового дослідження** – сукупність власне наукових цінностей, методологічних і інших вимог, установок, які організують, спрямовують і оцінюють як хід наукового дослідження, так і його результати – наукове знання на кожному конкретно-історичному етапі розвитку науки. Основні функції ідеалів і норм наукового пізнання – організаційна і регулятивна. Вони покликані орієнтувати наукові дослідження на більш ефективні шляхи, способи і форми досягнень наукових результатів.

**Індукція** – метод теоретичного пізнання, який передбачає перехід від знання окремих фактів до знання загального, до емпіричного узагальнення і встановлення загального положення, що відображає закон або інший істотний зв'язок.

**Інформаційне суспільство** – теоретична концепція постіндустріального суспільства, історична фаза можливого еволюційного розвитку цивілізації, в якій інформація і знання продукуються в єдиному інформаційному просторі. Головними продуктами виробництва інформаційного суспільства мають стати інформація і знання.

**Історизм** – науковий метод, принцип розгляду світу, природних і соціально-культурних явищ в динаміці їх зміни, становлення в часі, в закономірному історичному розвитку, що передбачає аналіз об'єктів дослідження у зв'язку з конкретно-історичними умовами їх існування.

**Історія науки** – міждисциплінарна галузь дослідження загальної логіки історичного розвитку науки, виявлення його періодизації.

**Класифікація** – система розподілення об'єктів (процесів, явищ) за класами (групами тощо) відповідно до визначених ознак.

**Коеволюція** – паралельна, взаємозв'язана еволюція біосфери і людського суспільства. Неоднаковість швидкостей природного еволюційного процесу, що відбувається дуже поволі (тисячі років), і соціально-економічного розвитку людства, що відбувається набагато швидше (десятиліття), при некерованій формі взаємодій між ними веде до деградації природи, оскільки антропогенний чинник виявляється дуже могутнім, таким, що приводить не стільки до зміни видів, скільки до їх вимирання, і, зрештою, може привести до глобальної екологічної катастрофи. Вихід полягає в регульованій, свідомо обмеженій дії людини на природу, в побудові ноосфери.

**Криза (в науці)** – період у розвитку будь-якої наукової галузі, коли віра вчених у панівну теорію підірвана, виникає швидке зростання кількості аномальних фактів, і вчені починають шукати пояснення й фактам за межами визнаної теорії.

**Метод науковий** – це система регулятивних принципів, прийомів і способів, за допомогою яких досягається об'єктивне пізнання дійсності в рамках науково-пізнавальної діяльності.

**Метод аксіоматичний** – спосіб побудови наукової теорії, коли в її основу кладуться деякі вихідні положення (думки), - аксіоми, або постулати, з котрих затвердження цієї науки (теореми) повинні виводитися чисто логічним шляхом, за допомогою доказів.

**Метод гіпотетико-дедуктивний** – метод наукового дослідження, що передбачає висування деяких тверджень як гіпотез і перевірку цих гіпотез шляхом виведення з них (в сукупності з іншими наявними в нас знаннями) наслідків, що піддаються емпіричній перевірці.

**Метод взаємозв'язку логічного й історичного** – дозволяє розкрити важливі особливості процесу розвитку, а також співвідношення між логічним розвитком думки і реальною історією предмета. Зв'язок історичного і логічного виявляється в тому, що в процесі розвитку об'єкта дослідження неминучі стрибки, переходи до нової якості. Чисто логічним шляхом неможливо при цьому з початкової категорії вивести наступні, дійсність же дає конкретно-історичний матеріал, що робить можливим і необхідним перехід до нового рівня в аналізі. Взаємозв'язок історичного і логічного обумовлюється тим, що логічно розвинений предмет зберігає в собі в знятому вигляді свою історію.

**Метод історичний** – спрямовує пізнання на відтворення тієї послідовності, в якій певні форми предмета грали вирішальну роль в процесі розвитку і, крім того, показує переходи від однієї форми до іншої. У самому історичному виділяють дві взаємопов'язані сторони: перша полягає в дослідженні процесу в його загальному вигляді, коли розглядаються найзагальніші закономірності, при абстрагуванні від конкретних форм проявів; друга сторона пов'язана з аналізом специфічних особливостей предмета на окремих етапах розвитку і так званих «випадковостей».

**Методологія науки** – вивчення загальних закономірностей та тенденцій наукового пізнання як особливої діяльності з виробництва наукових знань в їх історичному розвитку і соціокультурному контексті. Систематизована сукупність підходів, способів, методів, прийомів і процедур, що застосовуються в процесі

наукового пізнання та практичної діяльності для досягнення наперед визначеної мети.

**Механіцизм** – пізнавальна установка Нового часу, відповідно до якої Ньютонівська механіка розглядалась фундаментальною теорією не лише класичного природознавства, але й взірцем для інших галузей науки, в яких вчені намагались використати теоретичні схеми і поняття механіки.

**Моделювання** – непрямий, опосередкований метод наукового дослідження об'єктів пізнання (безпосереднє вивчення яких не можливе, ускладнене чи недоцільне), який ґрунтується на застосуванні моделі як засобу дослідження. Під моделлю розуміють систему, що заміщує об'єкт пізнання і являє собою джерело інформації про неї. Модель обов'язково повинна мати спільні риси з об'єктом дослідження. Модель відображає основні суттєві сторони явищ чи процесів, які відбуваються в об'єкті спостереження.

**Натуралізм** – це погляд на світ, відповідно до якого природа виступає як єдиний універсальний принцип пояснення всього суцього.

Ця світоглядна установка виступала методологічним принципом обґрунтування науковості у науці Нового часу, а також основою побудови етичних теорій на основі законів природознавства.

**Наука** – сфера дослідницької діяльності людини, спрямована на отримання (вироблення і систематизацію у вигляді теорій, гіпотез, законів природи або суспільства тощо) нових знань про навколишній світ.

**Наукова ідея** – інтуїтивне пояснення явищ без усвідомлення всієї сукупності зв'язків, на ґрунті яких робиться висновок. Як форма наукового знання, вона базується на деякому відомому знанні.

**Наукова картина світу** – система уявлень людей про властивості і закономірності дійсності (реально існуючого світу), побудована в результаті узагальнення та синтезу наукових понять і принципів. Використовує наукову мову для позначення об'єктів і явищ природного матеріального світу.

**Наукова проблема** – це форма мислення та наукового знання, яка характеризує протиріччя між рівнем наявного в нашому знанні і рівнем

належного, необхідного для досягнення мети наукового пізнання. Позначає труднощі, подолання яких можливе тільки за допомогою дослідження.

**Наукова школа** – неформальна спільнота дослідників різних поколінь високої наукової кваліфікації на чолі з науковим лідером, об'єднаних спільними підходами до розв'язання проблем, стилем роботи й мислення, оригінальністю й новизною ідей та методів реалізації дослідницької програми, яка одержала значні наукові результати, здобула авторитет та визнання в даній галузі знань.

**Наукова раціональність** – мислення, що характеризується логічною і епістемологічною спрямованістю, методологічною систематизацією наукового дискурсу, висуває на передній план доводи розуму і досвіду, підкріплені доказовою аргументацією, і що виражає прагнення очистити пізнавальний акт від емоційно-вольових і ціннісних орієнтацій свідомості.

**Наукова раціональність класична** – історичний тип раціональності, який передбачає спрямованість свідомості на світ, існуючий незалежно від вченого як суб'єкта пізнання і світоустрою. В самому загальному вигляді світ класичної раціональності – це світ цілісності і єдності, це впевненість в тому, що можливе універсальне пізнання світу (створення єдиної системи, що пояснює світ), виявлення єдиного порядку мінливості світу.

**Наукова раціональність некласична** – історичний тип раціональності, який передбачає необхідність враховувати зв'язки між знаннями про об'єкт і характером засобів і операцій діяльності. Експлікація цих зв'язків розглядається в якості умов об'єктивно-істинного опису і пояснення світу.

**Наукова раціональність постнекласична** – історичний тип наукової раціональності, який передбачає необхідність враховувати співвіднесеність одержуваних знань про об'єкт не тільки з особливістю засобів і операцій, але й з ціннісно-цільовими структурами. Причому виявляється зв'язок власне наукових (теоретико-пізнавальних) цілей з позанауковими, соціальними цінностями і цілями (наприклад, екологічною безпекою тощо).

**Наукова революція** – радикальна зміна процесу та змісту наукового пізнання, пов'язана з переходом до нових теоретичним і методологічним передумовам, до нової системи фундаментальних понять і методів, до нової

наукової картини світу, а також з якісними перетвореннями матеріальних засобів спостереження та експериментування, з новими способами оцінки та інтерпретації емпіричних даних з новими ідеалами пояснення, обґрунтованості та організації знання.

**Наукова революція (перша)** – доба в розвитку науки (XVII ст.), коли виникло теоретичне, математизоване, експериментальне природознавство.

**Наукове знання** – система знань про закони природи, суспільства, мислення, що є основою наукової картини світу, оскільки описує і пояснює закони його розвитку.

**Науковий закон** – це твердження про необхідне, суттєве, загальне, об'єктивне, повторюване відношення між явищами, в якому частіше за все проявляються причинно-наслідкові залежності між ними.

**Науково-технічний прогрес** – поступальний рух науки і техніки, еволюційний розвиток усіх елементів продуктивних сил суспільного виробництва на основі широкого пізнання і освоєння зовнішніх сил природи; це об'єктивна, постійно діюча закономірність розвитку матеріального виробництва, результатом якої є послідовне вдосконалення техніки, технології та організації виробництва, підвищення його ефективності.

**Опис** – фіксація певними засобами суттєвих ознак об'єкта дослідження або результатів спостереження, вимірювання, порівняння, експерименту.

**Парадигма** – сукупність ідей, способів і зразків, тобто модель розв'язання проблем, прийнятих науковою спільнотою в деякий період розвитку науки.

**Переднаука** – це період зародження науки, коли людина вивчала речі та способи їх змінити, з якими неодноразово мала справу в повсякденному досвіді, які становили практичну цінність та користь для людини.

**Пізнавальна установка** – схильність суб'єкта певним чином пізнавати об'єкт та інтерпретувати одержувані знання.

**Плагіат** – привласнення авторства на чужий твір або на чуже відкриття, винахід чи раціоналізаторську пропозицію, а також використання у своїх працях чужого твору без посилання на автора.

**Поняття** – форма раціонального пізнання, в якій відображається сутність об'єкта і дається його всебічне пояснення.

**Принцип проліферації** – принцип методологічної концепції П. Фейєрабенда, який стверджує, що вчені повинні прагнути створювати теорії, несумісні з існуючими і визнаними теоріями.

**Пробабалізм** – концепція, прихильники якої твердять, що ніби людина не може здобути цілком достовірних знань і мусить вдовольнитися вірогідними, правдоподібними.

**Протокол спостереження** – форма запису при періодичних спостереженнях і найчастіше за все ведеться безпосередньо в ході спостереження. Він може бути різного ступеня формалізації – як щоденник, суцільний протокол, вибіркового протокол.

**Раціональність** – поняття, що характеризує форми активності людини, а також природні та соціальні явища з точки зору їх доцільності, ефективності, гармонійності, передбачуваності, економії витрачених коштів для досягнення мети. У загальному плані діяти раціонально означає діяти за аргументами розуму, тобто, продумано й осмислено.

**Редукція** – прийом у дослідженні, який передбачає зведення (перетворення) даних, сутностей, завдань, понять, пропозицій, методів міркування і доведення і т.д. до чогось більш простого і того, що легше піддається точному аналізу.

**Синергетика** – узагальнена назва наукових напрямків, в рамках яких досліджуються процеси самоорганізації і еволюції, упорядкованої поведінки складних нелінійних систем.

**Синтез** – метод теоретичного пізнання, який полягає в з'єднанні, відтворенні зв'язків окремих частин, елементів складного явища і осяганні цілого в єдності.

**Системний підхід** – напрямок методології наукового пізнання, в основі якого лежить розгляд об'єкта як системи: цілісного комплексу взаємопов'язаних елементів; сукупності взаємодіючих об'єктів; сукупності сутностей і відносин. Основні принципи системного підходу: цілісність, структурізація, множинність, властивість об'єкта мати всі ознаки системи.



**Системно-структурний підхід** – напрям методології досліджень, що полягає у вивченні об'єкта як цілісної множини елементів у сукупності відношень і зв'язків між ними, тобто розгляд об'єкта як системи.

**Соціологія науки** – галузь знання, що має на меті прояснення специфіки наукової діяльності; визначення соціальних чинників та особливостей її детермінації та мотивації; дослідження науки як складно організованої соціальної системи; вивчення соціальних аспектів дослідницької праці і наукових комунікацій.

**Спостереження** – метод емпіричного дослідження, що передбачає активне, систематичне, цілеспрямоване, планомірне та навмисне сприйняття об'єкта, в ході якого здобувається знання про його зовнішні сторони, властивості й відносини.

**Структурний підхід** – опис (за допомогою певної системи символів і правил їх комбінацій) взаємозв'язків між різними сторонами (елементами) досліджуваного явища.

**Структурно-функціональний метод** – це підхід в описі і поясненні системи, при якому досліджуються їхні елементи і залежності між ними в рамках єдиного цілого. Кожен елемент цієї структури виконує визначені функції, що задовольняють потреби системи. Діяльність елементів системи програмується загальною структурною організацією, займаними ними позиціями і виконуваними ролями.

**Суб'єкт пізнання** – людина (або людство в його історичному розвитку); носій активної пізнавальної дії, в науці – вчений.

**Сутність об'єкта** – пізнається як взаємодія ряду законів, яким підкоряється даний об'єкт. Завдання теоретичного дослідження полягає в тому, щоб, розчленувавши цю складну мережу законів на компоненти, потім відтворити крок за кроком їх взаємодію і таким чином розкрити сутність об'єкта.

**Сходження від абстрактного до конкретного** – це теоретичний метод наукового пізнання, заснований на послідовному переході від абстрактного знання до конкретного в процесі реконструкції розвитку об'єкта дослідження. Дослідник спочатку знаходить головну зв'язок (відношення) досліджуваного об'єкта, а потім, крок за кроком простежуючи, як вона видозмінюється в різних

умовах, розкриває нові зв'язки, встановлює їх взаємодії і таким шляхом відображає у всій повноті сутність досліджуваного об'єкта.

**Сцієнтизм** – позиція, в основі якої лежить уявлення про наукове знання як про найвищу культурну цінність і визначальний фактор орієнтації людини в світі. При цьому в якості ідеалу самої науки, як правило, розглядається точне математизоване природознавство, під впливом успіхів якого в пізнанні законів природи і пов'язаного з цим науково-технічного прогресу і виникає сцієнтизм.

**Телеологізм** – це концепція, відповідно до якої щось (наприклад, природа) існує і змінюється заради якоїсь мети; джерела цієї концепції беруть свій початок ще в Аристотеля, його класифікації причин на чотири види, у число яких входить і цільова причинність.

**Теоретичне наукове дослідження** – специфічно тим, що в ньому провідною є діяльність щодо вдосконалення і розвитку понятійного апарату науки, робота з різного роду концептуальними системами і моделями. У теоретичному дослідженні відсутня безпосередня практична взаємодія з об'єктами, які можуть вивчатися опосередковано, в уявному експерименті. Теоретичне дослідження, удосконалюючи і розвиваючи понятійний апарат науки, відкриває нові перспективи пояснення та передбачення фактів, орієнтує і спрямовує емпіричне дослідження. Тут пізнання відбувається шляхом виділення сутнісних зв'язків в чистому вигляді, що й веде до розуміння сутності об'єкта.

**Теорія** – найбільш складна і розвинута форма наукового знання, яка надає цілісне уявлення про закономірності і суттєві зв'язки у певній галузі дійсності.

**Техніка** – система штучно створених засобів людської діяльності; в техніці матеріалізовані знання і виробничий досвід, накопичені в процесі розвитку суспільства. Сукупність навичок і прийомів у будь-якої форми діяльності, майстерності, наприклад, техніка будівельна, техніка музична, техніка віршування, техніка спортивна.

**Технократія** – прошарок технічних фахівців, які входять до числа вищих функціонерів управління; характеристика реальних політичних режимів, що практично реалізують ідеї технократичного управління, які керуються його принципами; теоретична концепція або ідеологія, яка відводить провідні ролі в

житті суспільства техніці як основі сучасного промислового виробництва і технічним фахівцям.

**Технологічний детермінізм** – концепція, що розглядає техніку і технологію як фундамент цілісності суспільства і головний факторного розвитку. Вона абсолютизує соціокультурні функції техніки і технології, не бачить їх залежності від економічних, соціально-політичних та інших суспільних відносин. У руслі технологічного детермінізму формулюються концепції постіндустріального (технотронного) суспільства.

**Технопарк** – інноваційно-технологічний центр, в якому забезпечуються умови, максимально сприятливі для науково-технічних інноваційних проєктів, виконуваних спільними зусиллями наукових центрів і промисловості.

**Техносфера** – це сукупність штучних та природних об'єктів, створених або змінених цілеспрямованою діяльністю людини. Техносфера є складовою частиною біосфери, яка з часом може перетворитись в ноосферу, що за теорією В.І. Вернадського повинно стати основною метою сучасного суспільства.

**Технофобія** – поняття, що виражає страх перед технікою, яка відчужена від людини і яка сприймається нею як загроза її буттю.

**Трансцендентальна концепція** – концепція стосовно співвідношення філософії і науки, сутність якої формулюється відповідно до принципу «Філософія – цариця наук».

**Факт науковий** – це зафіксований і підтверджений наукою і суспільною практикою фрагмент знання, що відображає властивості матеріального і духовного світу. Сукупність емпіричних фактів утворює емпіричний базис, на який спираються наукові теорії.

**Фалібілізм** – напрям постпозитивізму, згідно з яким будь-яке наукове знання принципово не є остаточним, а є лише проміжна інтерпретація істини, що має на увазі подальшу заміну на кращу інтерпретацію. Поняття розроблено Ч. С. Пірсом, який стверджував, що в будь-який даний момент часу наше знання про реальність є частковим і ймовірнісним за своїм характером.

**Фальсифікаціонізм** – принцип обґрунтування тверджень науки, висунутий К. Поппером, згідно з яким істинність наукових теорій не може бути доведена

інакше, ніж через спроби її спростування. З цієї точки зору, наукова теорія приймається не тому, що вона, очевидно, є правильною кодифікацією класу явищ, але тому що ще не доведено, що вона помилкова. Тому гіпотези мають сенс лише в тій мірі, в якій можлива перевірка їх через фальсифікацію.

**Філософські засади науки** – система філософських ідей і принципів, за допомогою яких обґрунтовуються уявлення наукової картини світу, ідеали і норми науки і які служать однією з умов включення наукових знань в культуру відповідної історичної епохи.

**Філософія науки** – розділ філософії, предметом якого є цілісне і комплексне осмислення науки як специфічної галузі людської діяльності в усіх її аспектах – пізнавальному, методологічному, соціокультурному та ін.

**Філософія техніки** – розділ філософії, що зосереджується на дослідженні найбільш загальних закономірностей розвитку техніки, технології, інженерної і технічної діяльності, проектування, їхнього місця в культурі і суспільстві.

**Формалізація** – це метод вивчення різних об'єктів, при якому основні закономірності явищ і процесів відображаються в знаковій формі, за допомогою формул або спеціальних символів. Формалізація забезпечує спільність підходів до вирішення різних завдань, дозволяє формувати відомі моделі предметів і явищ, встановлювати закономірності між фактами, що вивчаються.

## 5. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

### Основна література

1. Кириленко К.М. Філософія: наука і культура. Мультидисциплінарний навчальний посібник. К.: ТОВ «Агентство «Україна», 2014. 216с.
2. Лузан, А. О. Вступ до філософії : навч. посіб. Краматорськ : ДДМА, 2012. 136 с.
3. Лузан А. О. Введення в філософію: навчально-методичний комплекс. А. О. Лузан, В. В. Дементьева, А. В. Бородай. Краматорськ: ДДМА, 2014. 310 с.
4. Розвиток філософської думки в Україні. В.В. Дубінін, Краматорськ : ДГМА, 2006. 208 с.
5. Філософія: Підручник / За заг. ред. М.І. Горлача та ін. Харків : Консум, 2000.
6. Філософія: навч. посібник / За ред. Л.Ф. Надольного. 2 вид, перероб. і доп. К. : Вікор, 2001.
7. Філософія: Навч. посібник / За ред.: Л.В. Губерського та ін. 2 вид, перероб. і доп. К.: Вікар, 2001.
8. Філософія: Підручник / За заг. Ред. М.І.Горлача, В.Г. Кременя. 2 вид., перероб. та доп.. Харків: Прапор, 2004. 736с.
9. Dreyfus H. L., Wrathall M. A. A Companion to Phenomenology and Existentialism. Oxford: Blackwell, 2006. 624 p.

### Додаткова література

1. Fukuyama Y. F. The End of History and the Last Man. Free Press, 1992. 418 p.
2. World Environmental Constitution. Methodological Foundation / Edit. by Prof. Yu. Tunytsya. Lviv: Ukr. Nat. Forestry University Press, 2014. 400 p.
3. Dreyfus H. L., Wrathall M. A. A Companion to Phenomenology and Existentialism. Oxford: Blackwell, 2006. 624 p.
4. Iantsch, E. The self-organizing Universe: Scientific and human implications of

emerging paradigm of evolution. Oxford ets.: Pergamon press, 1980. 281 p.

5. Chalmers, D. J. Philosophy of Mind: Classical and Contemporary Readings. Oxford Univ. Press, 2002. 283 p.

6. Dreyfus H. L., Wrathall M. A. A Companion to Phenomenology and Existentialism. Oxford: Blackwell, 2006. 624 p.

7. Adrian J. Die Funktion einer formal-anzeigenden Hermeneutik. Zu einer hermeneutisch-phänomenologischen Artikulation des faktischen Lebens ausgehend von Heidegger's Frühwerk. Philosophisches Jahrbuch. Freiburg/ München, 2006. P. 99-117.

8. Baba T. B. Ausserhalb des Seins. Die Überwindung der Lebensontologie

M. Heideggers durch die Transzendenzphilosophie von E. Levinas. Göttingen: unipress, 2006. 369 p.

9. Babich B. Heideggers „Brief über ‚Humanismus““. Über die Technik, das Bösetige des Grimmes - und das Heilen. Denker A. Zaborowski H. (Hrsg.) Heidegger und der Humanismus. Freiburg/München: Karl Alber Verlag, 2017. P.237-250.

10. Barbaric D. Aneignung der Welt. Heidegger-Gadamer-Fink. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2007. 256 p.

#### Web-ресурси

1. Київ, 2000. <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Chujko/index.html>.

2. Лакатос И. Фальсифікація та методологія науково-дослідницьких програм. К., 2005. URL: [https://www.gumer.info/bibliotek\\_Buks/Science/Lakatos/index.php](https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Science/Lakatos/index.php).

3. Наукові праці з методології науки / Пер. з англ. і нім. А. Л. Никифорова. URL: <https://gtmarket.ru/library/basis/4745>

4. Наукова раціональність і філософський розум. URL: <https://new.znaniium.com/catalog/product/1018097>

## ДОДАТКИ

Додаток А

### Сценарій дебатів

#### *Порядок виступів*

Учасники: дві команди здобувачів вищої освіти. Жеребкування вказує порядок доповідачів у першому раунді дебатів. У другому турі порядок виступів просто буде зворотним, поки не візьме слово перший спікер сторони, яка розпочинала дебати. Тоді спікер іншої сторони має висловити заперечення, яке вважатиметься останнім словом. Команда може вибрати того, хто буде виступати, але це не має бути перший спікер, оскільки у такому разі він матиме для виступу дві хвилини, що є порушенням регламенту та є несправедливим щодо до іншої команди.

#### *Правила ведення дебатів*

Перший починає говорити спікер сторони, що підтримує пропозицію. Він сидить поруч із модератором. Потім, перший спікер від сторони, що виступає проти, відповідає йому. Так, спікери обох сторін говорять по черзі. Коли своє слово скаже останній спікер сторони, що виступає проти, починається другий раунд дебатів, на цей раз у зворотному порядку. Після того, як своє слово скаже перший спікер сторони, що підтримує пропозицію, спікер, що виступає від команди заперечення (але не перший спікер), має останнє слово.

Порядок виступів не має бути змінений.

Кожен спікер має для виступу максимально одну хвилину. Викладач-модератор уважно стежить за часом. Він/вона дає знак, коли спікер має 10 секунд до кінця, і після того, як час виступу закінчився, оратор може закінчити свій виступ, після чого має зупинитися. Вільний час не може бути передано іншому оратору.

Переривати спікера заборонено.

Аспіранти в аудиторії не беруть участь в обговоренні.

Після обговорення студенти мають 5 хвилин, щоб поділитися своїми враженнями та думками. Потім вони голосують підняттям рук.

У голосуванні зараховуються голоси «за» і «проти». Більшість виграє голосування.

*Поради для спікерів*

За винятком першого спікера від сторони, що підтримує пропозицію, приблизно першу половину своєї заяви слід витратити на те, щоб спростувати аргумент іншої сторони, а потім вже можна представити новий погляд.

Перші спікери приймають рішення та обирають напрям руху дебатів.

Під час підготовки до дискусії передусім проведіть мозковий штурм і зберіть ідеї. Потім вирішите, в якому порядку ви хочете представити свої ідеї, та призначте спікера. Починайте і закінчуйте особливо сильними та вражаючими ідеями

Ви можете повторювати або змінювати ключовий аргумент, намагаючись "достукатись" до аудиторії.

Останні спікери мають підвести підсумок аргументів їхніх команд, виділивши три або чотири ключові думки. Що ваша аудиторія повинна мати на увазі після дебатів? Якщо сперечаються про рішення, яке буде ухвалено, переконайтеся, що ваше звернення доступно аудиторії, та вони зрозуміли, як голосувати після дебатів.

Говоріть вільно. Не читайте вашу заяву з аркушів, а натомість встановлюйте зоровий контакт із вашими опонентами і з аудиторією.

Ставтеся до своїх супротивників з повагою. Ніколи не ображайте оратора, а працюйте над його доводами.



## Методичні рекомендації до реферативної роботи

Реферат повинен бути самостійною філософською роботою, що показує здатність автора орієнтуватися у філософських питаннях, систематизувати теоретичний матеріал за обраною темою, творчо використовувати філософські ідеї для методологічного і світоглядного осмислення матеріалів науки, за якою спеціалізується аспірант або здобувач.

Філософські ідеї, що переказано своїми словами, думки інших авторів і цитати повинні мати вказівки на джерела (посилання в загальноприйнятому порядку). Пряме запозичення без вказівки джерела літературних текстів неприпустимо. Тема реферату обирається аспірантом або здобувачем. При її виборі варто користуватися запропонованим списком тем, що наведені у списку, та порадами викладачів кафедри і наукового керівника. Як правило, тема реферату повинна висвітлювати найважливіші філософські й світоглядні проблеми, що пов'язані з науковою спеціальністю або темою дисертації аспіранта або здобувача.

*Реферат обов'язково повинен мати:* Зміст; вступ (в якому визначаються проблеми реферату і його ціль, завдання, об'єкт, предмет, аналіз базової літератури реферативної роботи (6-7 найменувань); виклад основного змісту теми зі посиланнями на роботи відомих філософів (посилання оформляються у квадратних дужках, наприклад, [1, с.35-40]); загальні висновки за розглянутими питаннями; а також список використаної літератури, опрацьованої автором у ході роботи над рефератом (не менш 15 найменувань). Основний текст повинен займати 20–25 сторінок, надрукованих на машинці чи комп'ютері через 1,5 інтервали. Реферат має бути зброшурований і починатися з титульної сторінки, на якій необхідно вказати: вуз, кафедру, тему реферату, прізвище й ініціали аспіранта чи здобувача, посаду, найменування кафедри, де працює автор, місце і рік написання реферату.

Аспіранти або здобувачі здають реферат не пізніше, ніж за місяць до кандидатського іспиту. Реферат та його оцінка розглядаються екзаменаційною комісією. Якість реферату враховується при оцінці знань на кандидатському іспиті. Реферат повинен бути самостійною філософською роботою, що показує здатність автора орієнтуватися у філософських питаннях, систематизувати теоретичний матеріал за обраною темою, творчо використовувати філософські ідеї для методологічного і світоглядного осмислення матеріалів науки, за якою спеціалізується аспірант або здобувач. Філософські ідеї, що переказано своїми словами, думки інших авторів і цитати повинні мати вказівки на джерела (посилання в загальноприйнятому порядку). Пряме запозичення без вказівки джерела літературних текстів неприпустимо. Тема реферату обирається аспірантом або здобувачем. При її виборі варто користуватися запропонованим списком тем, що наведені у списку, та порадами викладачів кафедри і наукового керівника. Як правило, тема реферату повинна висвітлювати найважливіші філософські й світоглядні проблеми, що пов'язані з науковою спеціальністю або темою дисертації аспіранта або здобувача.

*Реферат обов'язково повинен мати:* Зміст; вступ (в якому визначаються проблеми реферату і його ціль, завдання, об'єкт, предмет, аналіз базової літератури реферативної роботи (6-7 найменувань); виклад основного змісту теми зі посиланнями на роботи відомих філософів (посилання оформляються у квадратних дужках, наприклад, [1, с.35-40]); загальні висновки за розглянутими питаннями; а також список використаної літератури, опрацьованої автором у ході роботи над рефератом (не менш 15 найменувань). Основний текст повинен займати 20–25 сторінок, надрукованих на машинці чи комп'ютері через 1,5 інтервали. Реферат має бути зброшурований і починатися з титульної сторінки, на якій необхідно вказати: кафедру, тему реферату, прізвище й ініціали аспіранта чи здобувача, посаду, найменування кафедри, де працює автор, місце і рік написання реферату. Аспіранти або здобувачі здають реферат не пізніше, ніж за місяць до кандидатського іспиту. Якість реферату враховується при оцінці знань на кандидатському іспиті.

Перелік тем для реферативної роботи

1. Раціоналістичний характер давньогрецької філософії. Основні філософські школи античності.
2. Сократ, Платон і Аристотель та їх місце в історії філософії.
3. Ідеалізм Платона. «Ідеальна держава» Платона.
4. Проблема буття в античній філософії. Аристотель "Метафізика".
5. Особливості та проблематика філософії Середньовіччя.
6. Антропоцентризм і персоналізм філософії середньовічної Європи та їх трансформації в ментальності сучасної людини.
7. Філософське обґрунтування нової картини світу. Суперечка щодо методу наукового пізнання в філософії Нового часу.
8. Ф. Бекон - фундатор сучасної філософії. Культ розуму в науці.
9. Соціально-історичні передумови ідеології Просвітництва. Соціально-філософські проекти Просвітництва.
10. Концепція прогресу в філософії.
11. Місце німецької класичної філософії у розвитку світової філософії.
12. Філософія І. Канта.
13. Філософія Г.В.Ф. Гегеля.
14. Відродження ірраціональної філософії наприкінці ХІХ ст. А. Шопенгауер і Ф. Ніцше – передвісники кризи європейського гуманістичного раціоналізму.
15. Імморалізм. Робота Ф.Ніцше «Так говорив Заратустра».
16. Ситуація постмодерна, плюралізм сучасної філософської картини світу і пошуки нової світоглядної альтернативи.
17. Проблема становлення нової форми філософії в духовній культурі ХХІ століття.
18. Головні парадигми сучасної філософії: позитивістська, ірраціонально-антропологічна, релігійна.

19. Позитивістська традиція у філософії. О. Конт. Основні етапи розвитку позитивізму. Неопозитивізм: логічний позитивізм.
20. Філософія модерну і постмодерну. Розмивання традиційних світоглядних, ціннісних позицій. Критика "тоталітарної" науки. Відмова від проєктів тотального перевлаштування світу.
21. Вітчизняна філософська традиція. Джерела Основні етапи розвитку української філософії.
22. Буття як філософська проблема. Категорія буття. Буття суспільства (людської цивілізації) як унікальний тип буття: його основи і принципи.
23. Діалектика і метафізика як два способи філософського осмислення буття.
24. Пізнання в контексті людського існування. Пізнання як спосіб самореалізації людини.
25. Концептуальні підходи до аналізу суспільства: натурфілософський, формаційний, цивілізаційний.
26. Основні сфери життя суспільства. Специфіка соціальної сфери суспільства. Простір публічного і сфера приватного в соціумі.
27. Політична сфера суспільства. Духовне життя суспільства.
28. Концепції постлюдського майбутнього. Біоетика і трансгуманізм як світоглядні альтернативи.
29. Наукові "картини світу": структури і типи. Історія науки як проблема філософії і науки.
30. Наука в сучасному суспільстві: філософський аспект аналізу.
31. Концепція наукового знання К. Поппера у роботі „Логіка наукового дослідження”: наукові революції.
32. Теорія наукових революцій Т.Куна. Наукові революції, парадигми і наукові спільноти.
33. Філософія в контексті сучасної культури. Філософія культури та її напрямки.

34. Філософське знання і його основні характеристики: філософія як система. Структурні елементи сучасного філософського знання.
35. Онтологія: джерела, сутність, сучасний стан.
36. Гносеологія: історія і сучасність.
37. Філософська логіка, сучасна логіка на порозі нового тисячоліття.
38. Діалектика як філософська концепція універсального процесу зміни буття.
39. Філософія суспільства: основні ідеї, принципи, концепції.
40. Сучасні філософські теорії суспільства: К. Маркс.
41. Сучасні філософські теорії суспільства: А. Тойнбі.
42. Сучасні філософські теорії суспільства: У. Ростоу.
43. Сучасні філософські теорії суспільства: Ф. Фукуяма.
44. Сучасні філософські теорії суспільства: С. Хантінгтон.
45. Філософія людини: сучасні ідеї, принципи, підходи, традиції.
46. Основні методологічні настанови філософського аналізу проблеми людини.
47. Аксиологія: джерела, сучасний стан.
48. Аксиологічне знання в європейській і східній культурах.
49. Знання і його соціальний зміст: до сучасних дискусій у філософії науки.
50. Вчення В.І. Вернадського і сучасна концепція ноосфери.
51. Синергетика як нове світорозуміння.
52. Інформаційне суспільство: філософський аналіз.
53. Прогрес або регрес: аналіз сучасного соціуму і його перспектив.
54. Економіка і політика в сучасному суспільстві: діалектика взаємозв'язку.
55. Розвиток людського потенціалу в умовах глобалізації економіки.
56. Технології управління генетичним і соціокультурним кодом як інструмент нових соціальних і політичних стратегій управління.

57. Соціокультурний і гуманітарний зміст поняття життя. Філософія життя.

58. Основні філософсько-методологічні підходи до визначення науки. Наука як предмет філософського аналізу.

Приклад оформлення титульного реферату

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ДОНБАСЬКА ДЕРЖАВНА МАШИНОБУДІВНА АКАДЕМІЯ

кафедра філософії та соціально-політичних наук

РЕФЕРАТИВНА РОБОТА

з «Філософії та методології науки»

ТЕМА:

" .....  
.....  
..... "

ПШБ \_\_\_\_\_  
аспіранта (здобувача)  
кафедри (назва), факультету(назва)

\_\_\_\_\_ /підпис/

Науковий керівник  
наук. ступінь, вчене звання

\_\_\_\_\_ /підпис/

прізвище, ім'я та по-батькові

Викладач

к. філос. н., доц. Болотіна Є. В. \_\_\_\_\_ /підпис/

**Питання до екзамену з «Філософії та методології науки»**

1. Соціокультурні і економічні передумови виникнення філософського знання.
2. Основні функції філософії.
3. Раціоналістичний характер давньогрецької філософії.
4. Сократ та його місце в історії філософії.
5. «Ідеальна держава» Платона.
6. Проблема буття в античній філософії.
7. Особливості та проблематика філософії Середньовіччя.
8. Антропоцентризм і персоналізм філософії середньовічної Європи та їх трансформації в ментальності сучасної людини.
9. Філософське обґрунтування нової картини світу. Суперечка щодо методу наукового пізнання в філософії Нового часу.
10. Ф. Бекон - фундатор сучасної філософії.
11. Соціально-історичні передумови ідеології Просвітництва. Культ розуму.
12. Концепція прогресу. Соціально-філософський проект Просвітництва.
13. Місце німецької класичної філософії у розвитку світової філософії.
14. Трансцендентальна філософія І. Канта.
15. Категоричний імператив І. Канта.
16. Діалектичний метод філософії Г.В.Ф. Гегеля.
17. Філософія абсолютної ідеї Г.В.Ф. Гегеля.
18. Філософія історії Г.В.Ф. Гегеля.
19. Відродження ірраціональної філософії наприкінці ХІХ ст. А. Шопенгауер і Ф. Ніцше – передвісники кризи європейського гуманістичного раціоналізму.
20. Імморалізм. Робота Ф.Ніцше «Так говорив Заратустра».



21. Ситуація постмодерна, плюралізм сучасної філософської картини світу і пошуки нової світоглядної альтернативи.

22. Проблема становлення нової форми філософії в духовній культурі XXI століття.

23. Головні парадигми сучасної філософії: позитивістська, ірраціонально-антропологічна, релігійна.

24. Позитивістська традиція у філософії. О. Конт. Основні етапи розвитку позитивізму. Неопозитивізм: логічний позитивізм.

25. Філософія модерну і постмодерну. Розмивання традиційних світоглядних, ціннісних позицій. Критика "тоталітарної" науки. Відмова від проєктів тотального перевлаштування світу.

26. Вітчизняна філософська традиція. Джерела Основні етапи розвитку української філософії.

27. Буття як філософська проблема. Категорія буття. Буття суспільства (людської цивілізації) як унікальний тип буття: його основи і принципи.

28. Діалектика і метафізика як два способи філософського осмислення буття.

29. Пізнання в контексті людського існування. Пізнання як спосіб самореалізації людини.

30. Концептуальні підходи до аналізу суспільства: натурфілософський, формаційний, цивілізаційний.

31. Основні сфери життя суспільства. Специфіка соціальної сфери суспільства. Простір публічного і сфера приватного в соціумі.

32. Політична сфера суспільства. Духовне життя суспільства.

33. Концепції постлюдського майбутнього. Біоетика і трансгуманізм як світоглядні альтернативи.

34. Наукові "картини світу": структури і типи. Історія науки як проблема філософії і науки.

35. Наука в сучасному суспільстві.

36. Проблема державного регулювання науки.

37. Концепція наукового знання К. Поппера у роботі „Логіка наукового дослідження”.
38. Теорія наукових революцій Т.Куна.
39. Наукові революції, парадигми і наукові спільноти.
40. Філософія в контексті сучасної культури.
41. Філософське знання і його основні характеристики.
42. Структурні елементи сучасного філософського знання (філософія як система).
43. Онтологія: джерела, сутність, сучасний стан.
44. Гносеологія: історія і сучасність.
45. Філософська логіка, сучасна логіка на порозі нового тисячоліття.
46. Діалектика як філософська концепція універсального процесу зміни буття.
47. Філософія суспільства: основні ідеї, принципи, концепції.
48. Сучасні філософські теорії суспільства: К. Маркс.
49. Сучасні філософські теорії суспільства: А. Тойнбі.
50. Сучасні філософські теорії суспільства: У. Ростоу.
51. Сучасні філософські теорії суспільства: Ф. Фукуяма.
52. Сучасні філософські теорії суспільства: С. Хантінгтон.
53. Філософія людини: сучасні ідеї, принципи, підходи.
54. Основні методологічні настанови філософського аналізу проблеми людини.
55. Аксиологія: джерела, сучасний стан.
56. Аксиологічне знання в європейській і східній культурах.
57. Знання і його соціальний зміст: до сучасних дискусій у філософії науки.
58. Вчення В.І. Вернадського і сучасна концепція ноосфери.
59. Синергетика як нове світорозуміння.
60. Інформаційне суспільство: філософський аналіз.
61. Прогрес або регрес: аналіз сучасного соціуму і його перспектив.

62. Міфологізація і деміфологізація економіки в сучасному суспільстві.
63. Розвиток людського потенціалу в умовах глобалізації економіки.
64. Технології управління генетичним і соціокультурним кодом як інструмент нових соціальних і політичних стратегій управління.
65. Соціокультурний і гуманітарний зміст поняття життя.
66. Основні філософсько-методологічні підходи до визначення науки.
67. Аристотель "Метафізика".
68. Грос Дж. "Прийдешні революції у фундаментальній фізиці".
69. Пригожин І., Стенгерс І. "Порядок з хаосу".
70. Моїсеєв Н.Н. "Шляхи до творення".
71. Енгельс Ф. Діалектика природи.
72. Степін В.С. "Філософські науки".
73. Печеї А. Людські якості.
74. Маркс К. До критики політичної економії. Маркс К. Убогість філософії.
75. Белл Дж. Прийдешнє постіндустріальне суспільство. Досвід соціального прогнозування.
76. Берталанфі Л. Фон Загальна теорія систем - огляд проблем і результатів.
77. Горохів В.Г. Основи філософії техніки і технічних наук.
78. Ленк Х. Про відповідальність в технічному прогресі.
79. Кант І. «Критика чистого розуму».
80. Кант І. «Критика практичного розуму».

*НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ*

**ФІЛОСОФІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ НАУКИ**

Методичні рекомендації

до практичних занять аспірантів усіх напрямів, спеціальностей та форм  
навчання

третього (освітньо-наукового) рівня, PhD, доктор філософії

*Самостійне електронне текстове мережеве видання*

Болотіна Євгенія Валеріївна